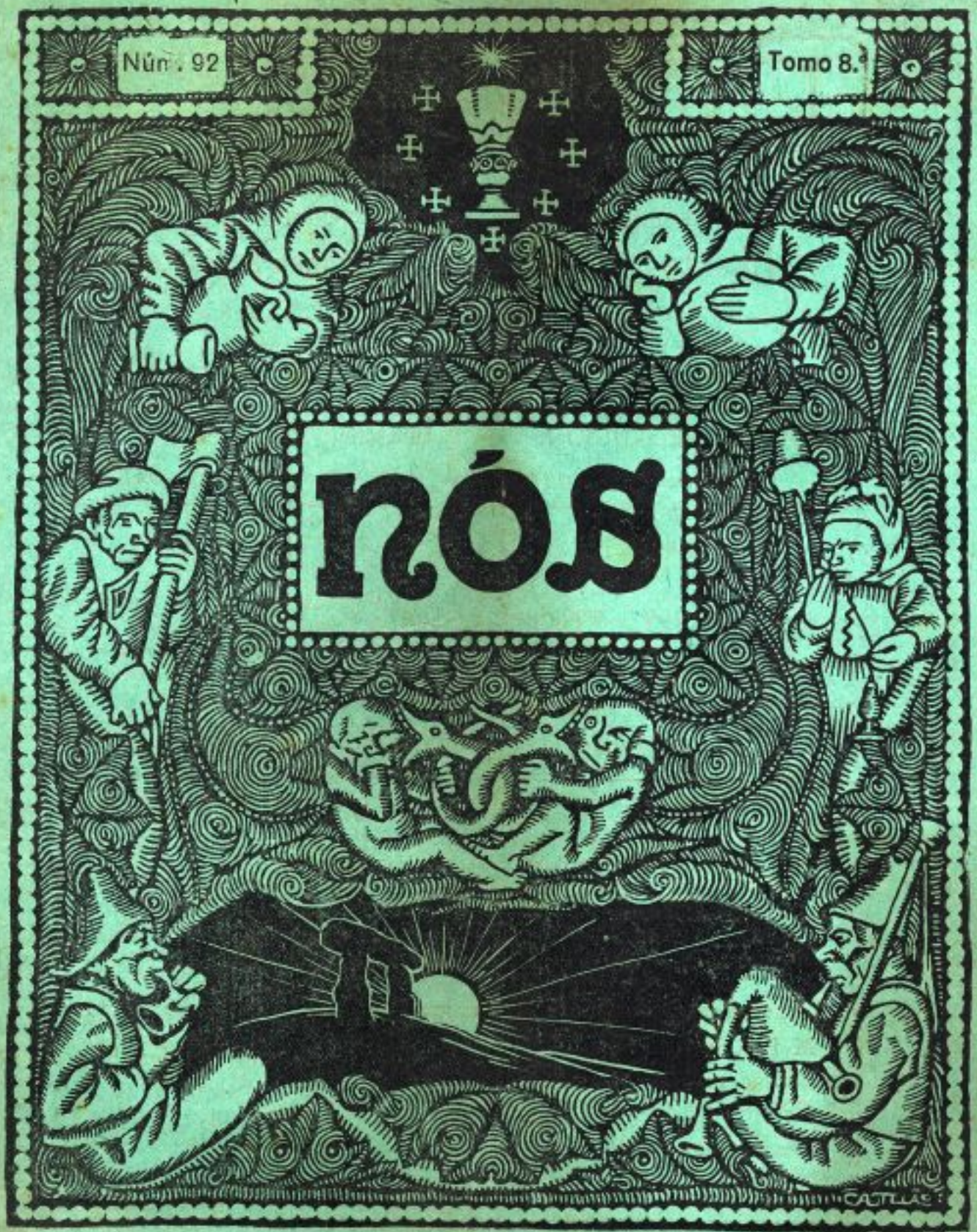
Núm. 92
Tomo 8.º
nós
CASTILLO

NÓS

BOLETÍN MENSUAL
da
CULTURA GALEGA

Direitor Literario
Vicente Risco

Direitor Artístico
Alfonso R. Castelao

Adeministrador
ANXEL CASAL

DIREICIÓN E REDAUCIÓN:
Sto. Domingo, 47—OURENSE

ADEMINISTRACIÓN:
Hortas, 20 — SANTIAGO

ABONAMENTO

Doce números, na Península	6'00 *pesetas.*
Fora da Península	8'00 »
Número solto	0'70 »

NOTA

Este boletín non pubricará máis orixinás qu'os que foran direitamente solicitados pol-a Direición. Tampouco se fai solidario das ideas n-eles emitidos, a non ser dos que por non iren rubrados, enténdense que son da Redaución.

Os pagos son adiantados e os gastos de xiro de conta dos suscritores

SUMARIO

¡Montañesa!, POR XOSÉ MANUEL CABADA VÁZQUEZ
Sobre as cántigas de Martín Codax, POR XOSÉ FILGUEIRA VALVERDE.
Afirmación patriótica, POR XERARDO ALVAREZ GALLEGO.
Leabhar Gabhála, Libro das Conquistas d'Irlanda (proseguimento).
Da Alemaña, POR VICENTE RISCO (proseguimento)

IMPRENTA "NÓS"
Facturas - Estados - Libros - Revistas e toda crás de traballos tipográficos
Trasmitanos os seus encárregos
Hortas, 20 SANTIAGO

Vicente Risco
Abogado
Santo Domingo, 47-2.° Ourense

nós

BOLETIN MENSUAL DA CULTURA GALEGA

Ano XIII ★ Ourense 15 de Agosto do 1931 ★ Núm. 92

¡ M O N T A Ñ E S A !

pra ir morrer na tua veira
amarridas de saudade,
ceibo eu as coitas miñas,
irtas arelas, ô aire:
ten de elas dor, montañesa,
a das olladas soaves.

—

hei de mandarche, senlleiro,
irmân na dor e nos males,
nun alongado sospiro
o meu curazón sangrante:
xa coidarás, montañesa,
amor e agarimo darlle.

—

lelías da miña terra,
ô teu ouvido soaves,
ledos che han levar nas azas,
mainos, mainiñol-os aires;
e a dona has ser do poeta,
do seu curazón a amante,
o agarimo dos seus fillos,
¡a santa Paz de un fogáre!

xosé ml. cabada vázquez

pazo de raxoi de santiago, 13-7-1931

SOBRE AS CANTIGAS DE MARTÍN CODAX

POR XOSÉ FILGUEIRA VALVERDE.

J. J. Nunes fai no derradeiro volm. (XXIX) da «Revista Lusitana» un novo estudo das «Cántigas de Martín Codax, presumido jograr do século XIII».

O tema, capitalísimo na hestoria da nosa lírica, e o prestixio do autor, considerado como o máis xenuino continuador portugués da obra de C. Michaelis, prestan un dobre interés a estas páxinas que veñen a fixar casi definitivamente, o texto crítico das máis famosas «cántigas d'amigo».

O traballo escomenza c'unha breve nota bibriográfica sobre as pubricacións de Vindel, C. Michaelis e Oviedo Arce en col das que foron malamente chamadas «Canciones de la enamorada». Lástima grande que o reducido da introdución e o afán de síntesis do A. impedira insertar eiquí unha pequena crítica das tres obras anotadas.

O máis saínte da introducción, e o que merecería un comentario mais detido pol-o nosa parte, refírese á estructura das cántigas a estudiar. Un breve análisis métrico e unha alusión á parte musical, comentada no seu día por Tafall, levan a unha longa e preciosa referencia ás cántigas paralelísticas, xenero que está despertando o meirande interés entre todol-os estudiosos dos nosos cancioeiros, e que merecerían un detido traballo comparativo sobre material folk-lórico.

Nunes expon a coñecida tese do orixe popular de estas cántigas, e as ouxecións que lles percuran unha pretendida fonte literaria, quizáis ecresiástica. A sua fonda coñecencia de este xénero, tan abondoso entre as «cántigas d'amigo», permítelle exercer sobre unha cántiga popular recollida por Leite de Vasconcellos en Bragança o experimento de adaptala estrictamente ó «leixa-pren» trovadoresco. I-e curioso anotar eiquí con canta mais facilidade poidera ser levada esta investigación no noso acervo popular onde tantas e tan garridas mostras de paralelísmo topamos a cada intre.

É este un dos puntos máis suxestivos dos nosos estudos literarios. Os folk-loristas non sempre souperon decatarse de que as moitas cántigas de este xeito merecerían unha depuración especial e detida. C. Michaelis pubrica nos seus comentarios ó C. A. un exempro galego moito mais craro que o de Leite de Vasconcellos, o do baile do «maneo»:

«Como se manean as troitas no río...»

Hoxe poidéramos engadir unha abada mais de exempros soio con follear o compretisimo cancioeiro da ría de Arousa que con garimosa anotación acaba de pubricar Bouza Brey no III tomo dos «Arquivos do Seminario». Así as cántigas que recolle cos números 164, 165 e 234 poden ser cotexadas cas máis escorreitas cántigas paralelísticas dos Cancioeiros, sendo de notar que o tema coincide ca que antes citábamos, comentada por C. Michaleis, e procedente de unha bailada popular. Trátase de unha cántiga popularizadísima en todal-as rías galegas:

«Pol-o río abaixo vai
unha troita de pé
pol-o río abaixo vai

quen a poidera coller
quen a poidera coller
quen a poidera pillar
pol-o río abaixo vai
unha troita a nadar».

Unha simpre modificación na disposición tipográfica das copras amostra de cheo o paralelísmo ideolóxico e métrico dos versos. Outro exempro, e poderíamos multiplicalos sempre dentro da mesma colleita, nol-o dan as cántigas 56, 164 e 155, onde existe un paralelísmo ideolóxico mais vivo. Pra facelo notar abonda xuntar as tres cántigas como formando parte de unha mesma composición. Trátase do coñecidísimo:

«*Eu enguedellar, enguedellar enguedellei-*
[me...»

E o mesmo xeito poderían fornecernos, c'un pequeno cotexo de variantes copras tan sabidas de todos, como o

«*Ai Maruxiña, non vaias á herba,..»*

ou as que se anotan cos números 141, 142 e 211, no traballo que citamos, pero abonda o dito pra indicar o que n'este aspeito poda escrarexar unha boa colleita en Galicia, e mais ainda se pode engadírselle un estudo musical como o que veñen intentando en repetidas xeiras pol-a nosa terra Torner e Bal.

Voltando ó estudo de Nunes, do que nos arredou esta digresión, continúa espondo o pouco que da vida do xograr pode suporse e o contido poético das suas trovas. Refórzase a tese da sua presencia na corte portuguesa de Alfonso III e síguese, con demasiado apego cicáis, a teoría de Oviedo Arce sobre o senso lírico das cántigas.

Pero a parte fundamental do traballo consiste na recolleita das transcripcións paleográficas do C. V., do C. B. e do pergameo de Vindel. A segunda é moi importante pol-a sua novedade, sendo como é feita sobre o mesmo códice. En troques a derradeira, feita sobre unha copia manuscrita da edición fotográfica, apura menos o escrúpulo paleográfico. Do confronto das tres logra o A. unha versión crítica que regulará den de agora toda edición de estas cántigas, e que vai avalada por un breve comento filolóxico e por unha lixeira anotación de variantes.

Nada pode oporse a este traballo cheo de fidelidade. Anotaremos, na pax. 28, unha acertada interpretación das verbas «*mar saído*» e «*mar levado*» con relación á marea. Pudo non embargantes arriscarse a hipótesis de que a primeira locución indique a mar baixa e a segunda a pleamar. En col do «*por que eu sospiro*» do Códice Vindel, cicáis fora cousa de pensar en interpretar como «quen» a $\overline{q}$ do C. V. e do C. B. E por último convirría que Nunes, tan sabido en ortografía medieval, ampriase as notas que fai ás substitucións de *lh* por *ll* e de *nh* por *nn* no pergameo Vindel. Este feito en relación co uso de *senneiro* en ves de *senlheiro*, e de *gardas* por *guardas*, pode ser fertilísimo nas máns do profesor lisboeta pra fixar n'un novo traballo algunha indicación sobre a data e a procedencia do códice. Estes mesmos datos compre que sexan lembrados sempre pol-os nosos escritores que ó citar anacos das cántigas, ou o facer novas edicións de elas, deben aterse a estas variantes que se acaroan á grafía galega.

Non remataremos estas verbas sen desexar que J. J. Nunes veña leer algunhas leccións de literatura medieval portuguesa na nosa Universidade no próximo curso. Será o mellor homeaxe de agradecimento que podemos rendirlle despois do moito que leva traballado nos eidos da nosa cultura.

Romantismo, Saudade, Sentimento da Raza e da Terra en Pastor Díaz, Rosalía de Castro e Pondal

ACABA DE APARECER ISTE NOVO LIBRO DE RAMÓN OTERO PEDRAYO

AFIRMACIÓN PATRIÓTICA

POR XERARDO ALVAREZ GALEGO

Discurso pronunciado o «Día de Galicia» en Vilagarcía d'Aurosa,

A ARELA

Oxe, menos que nunca, coido indispensabel, ô escomenzo d'istas verbas, saudarvos con algunha das invocacións topiqueiras, ô senso das vellas parolas retóricas, pois cantos eiquí nos xuntamos – poucos ou moitos— somos dos afervoados e dos bós, e sabemos o segredo de que o que nos funde n-estroras, o que nos aperta n-un mesmo agarimo, a cadea de brazos irmáns que nos estruxa, ten un postulado xenérico, un mesmo berro de loita, unha tácita consiña común: Galicia ceibe!

E, percisamente, oxe máis que nunca, compre acougar a arela peito adentro e mecela no berce quente do noso curazón. Porque é n'iste Día da Terra cando nos compre aparellar máis nosa xuntanza, temperar máis o esprito na emoción da mesma laboura e comulgar na seguranza do mesmo trunfo.

Fagámolo, pois, irmáns, a maneira d-invocación, e pondo a ollada na nosa Bandeira. E fagámolo dende eiquí, dende a xentileza de Vilagarcía, d'iste pobo de maravela que todol-os días, erguido na puntiña dos pés, vai a faguerse un retrato no líquedo ouxetivo da ría arousán.

PAISAXE POLITECO

Compre, no día d-oxe, ollar o panorama do que fumos e do que soñamos ser, pra non esquecernos do primeiro e pra reafirmar a nosa vontade inquebrantabel de conquerir o segundo.

No literario teñen pasado cinco séculos sin que a vos d'un cantor se erguese pra tremolar nosas grorias. E, así, poideron aldraxarnos Cervantes e Lope, Góngora e Tirso, a musa anónema de longos anos e-o derradeiro sainete «castizo».

No rexional, temos sido un pobo sin persoalidade, dend'os Reises Católecos deica a postreira pingallada borbónica, pasando por aquil malvado, en fedor de santidade, que foi Felipe II, o que, ca sua anxélica dozura, quixo ensaíar enriba do noso asoballamento, «a doma pol-o rigor do castigo».

No politeco —como fixo ouservar, con outísima ollada, Otero Pedraio— endexamáis tivemos unha políteca. Tíñamos —iso sí— políticos iñorantes, cacicóns, nosos pol-o Rexistro civil, mais extranxeiros pol-a sua i-alma; políticos cuia úneca sensibilidade pra coa Terra, era a de seren capaces de curar nas suas despensas cantos xamóns tivera xeito pra producire toda a comarca do seu mandarinato.

No ademistrativo e no económico, pagamos, dend'os desastres coloniaes, ata as maiores falcatrúas centraístas, sin que recibíramos, en troques, outra cousa qu'estradas palramentarias, malecóns pra ficcións de portos e copas pra carreiras ciclistas...

Galicia, en fin, amigos, foi pra o centraísmo unha rexión descoñecida; orfa de comprensión pra a sua sensibilidade; de abandono pra os seus probremas; de iñorancia pra as súas arelas, e de desdén pra os seus cramores. O poder central, irmáns, de todol-os xeitos, mallou en nós, chupou en nós, bulrounos, aldraxounos, fixo de nós a raíz! Raiz: fura na terra, fai coba na terra, traballa e xime, pra que cando o tron-

co engorde e-as ponlas florezan, veñan os alléos a abanear o arbre e a recolleitar os froitos!

DICTADURA E REPÚBRICA

E así chegou o ano vinte e tres.

Dende entón ata oxe, ¡cántas cousas pasaron por riba da Hespaña! Pasaron, pol-o pronto, as cirolas abafantes do Dictador primeiro e do segundo e do terceiro, que se diron tal maña pra pisar forte e ben na escombreira do réxime, que o réxime inteiro —toda a noxenta fachenda da Monarquía—, un día grorioso, deu apodrecida no chan.

E asi veu a República. Veu ila soila. Xurdiu porque tiña de xurdir, porque sí, pol-a mesma metereolóxica razón que, na treboada, desfanse as núbens en auga. Ninguén intentóu siquera detela. Non era posibre. Ninguén foi tan neno, ou tan tolo, que maxinase que aquil manífico volcán poidera apagarse póndolle no cráter un pucho da Guardia civil, como si se tratase de esmagar un cigarro.

¿E agora? Pois agora, diante da aitual paisaxe politeca hespañola, compre que votemos —pra compretar a prometida segunda parte d'iste índice de discurso— unha ollada ao porvir da Terra, a nosa traeitoria futura, á canto Galicia ten a obriga de faguer e-a espranza de conquerir.

Denantes, é fundamentalmente importante deixar afincado que sere republicano somentes, é —como poido decir Marañón— nón ser rén. Galicia, como toda a penísua é, sin dúbidas, craramente, afervoadamente, republicana. Nin xiquera é lícito dubidar do seu republicanismo, si se ten en conta que o réxime, groriosamente trunfante na Hespapa, non era solo unha arela afincada, nin unha invocación amada nos nosos sonos de libertade e nas nosas espranzas d'unha vida máis diña e millor, senón que a ansiedade republicana de Galicia, era sober de todo o dito unha necesidade cuásique fisiolóxica. ¡Así nos tiña de amargurados a vergoña infinda d'aquil caciquismo que medrou á nosa beira e que fixo o seu leito de infamia na mitade do vivir cibdadán da Terra!

Compre xuntar iste antecedente, e incruso modestísimo e persoal de quen vos fala —que ten contrastado o seu republicanismo denantes da xornada que o trouxo— pra que teña algún valor isto que vou a decir. É a saber: que, non sómentes pra Galicia ser republicana é non ser nada, senon que selo d'unha Hespaña unitaria, uniforme, chauvista, do tipo francés, por eixemplo, é o mesmo exaitamente, que ser monárquica. Descuberto o peito e limpa a vos, tiñamos a valentía de decilo así. Si a próisima Constitución non troquela unha figura de República federal, recoñecedora integralmente das autonomías rexionáes —dentro, xa se supón, d'unha unidade xeográfica que ninguén, que non foran os que andan imbécilmente a inventar acusacións, intentou esfolar, entón Galicia, non pensará en monárquico porque nós non facemos parvadas, pra ferida da República, desengañada da República, apartada, con dina friaxe, d'unha República de sucre, de banqueiros e d'outos cregos, terá de saber que a sua libertade está, como sexa, n'ela soila. ¡E nón, por iso, deix ara de conquerir a sua libertade! ¿Abonda irmáns, con que todos prometámonolo así!

Pois ca uniformidade d'istes pirmeiros tempos de República, levan xeito de medrar todol-os maes que viñemos secularmente padecendo. E como non teño tempo, nin vós xustamente, pacencia pra faguer nin un índice levísimo en apoio da miña tesis federalista, e como, por outra parte, non son home que deixe no ar afirmacións que conquiren ser demostradas, somentes cun eixempro pretendo poñer en pé canto levo dito.

NOVO CENTRAISMO DA LEI AGRARIA

Velaiquí o caso n'isa reforma agraria próixima a saír, pol-o que parece, nas páxinas da «Gaceta», ben derradeiramente malladas de prosa lexislativa.

Todo n'ela ten un forte senso centraísta. É craro xa qu'os gobernantes castelláns non se decataron ainda de que o noso probrema agrario é, non somentes distinto ô d'Hespaña, senón oposto a il: que non é Hespaña enteira nin unha debesa extremeña, nin un

coto andalús; que namentras no resto da peninsua o pantasma inquedante é o latifundio, eiquí o mal é a terra en anacos; que si alí hai trínta millóns de hectáreas sin cultivar e d'elas decenove millóns de hectáreas desertas —e deixo a responsabilidade dos números o derradeiro libro do escritor castelán Cristobal de Castro— nós temos, en troques, as terras divididas e minimifundiadas.

Si aló, pois, hai unha demanda dramática, a berros aburados, pra expropiación fulminante, coa parcelación das terras e a colonización interior, Galicia, posta en pé, prega fortemente pol-a desgravación das gabelas fiscaes, pol-o reparto do patrimonio comunal, pol-a concentración parcelaria, pol-os novos módulos de sembra e pol-os modernos procedimientos d'abono.

Denantes de min, xa vos falou Núñez Búa dos traballos, n'este senso, da Misión Biolóxica de Pontevedra. Eu teño que rubircar as suas verbas e ter pra ise home que se chama Cruz Gallástegui, que puxo en outo o miragre de maxinar e de escomenzar a faguer unha Galicia nova e farturenta, a reiteración da nosa gratitude infinda. Eu prégovos que cun aplauso voso quede tamén eiquí pubricamente recoñecida.

Pero eu coido, eu teño a seguridade, que Gallástegui pensa tamén, como levo falado, porque sabe tamén, mellor que todos, que namentras na traxedia do campo andalús fai falla laboura pra os brazos en famento descanso forzoso, pra os campesinos nosos —cuia dôr repuxa ista mañán precisamente Fernández Mato, na crónica belísima dun xornal de Vigo— pra os nosos labregos servos da terra, escravos da terra, dobrados, de sol a sol, sober da gleva allea e forzados eternamente a bogar nas naos aldraxantes por riba dise outro mar, pardo e rizado dos sulcos; temos que buscar, co seu milloramento económico, unha trégola humán.

Distintos, pois, —e non uniformes como parece que se pensa no Goberno— han de ser os remedios. E si pra a parameira compre que sexan cantos ensaiou a Prusia posterior a Bismark, eiquí terán de aproisimarse as reaicións de Francia contra o fraicionamento de excesivo do seu solo, e ó que fixo Alemania pra ter cinco millóns de pequenos propietarios, e Hungría pra ter un millón e Yugoeslavia pra ter cinco centos mil.

Pra eso, é sômentes perciso que se faga carne de realidade o postulado indeclinabel de Herzen: «a terra pra quen a traballa». Que non tome medo ninguén. Esto terá de ser así inexorabelmente, xa que mentras non ocurra, mentras dure entre nós o réxime vixente dos arrendamentos; non dará a terra canto ten no seu ventre ubérrimo. Lembradevos das verbas exemprares de Arturo Young: «dádelle a un labrego en arrendo unha terra fecunda e fará d'ela un deserto; dádelle en propiedade unha roca pelada e fará d'ela un xardín».

Repito que non haxa pavor. Porque, ainda que de cotío non vol-o pareza, un país así orgaizado sería a máis forte garantía de paz e de orden, como asegurou e probou Horacio Pluchkett, é fixo ver Aquiles Loria e demostraron cumplidamente os campesinos de Hungría, pequenos propietarios todos, que por sel-o, fixeron fracasar, iles soilos, non declarando a folga agraria, o comunismo draconiano de Bela Khum.

¡A NOSA TERRA, NOSA!

E ren máis, que xa falei d'abondo,

Trunfante na Hespaña a xesta da proclamación da Repúbrica; morto, ou pol-o menos abafado o caciquismo que eisclavizaba á Terra; vivindo unha atmósfera de democracia limpa, temos de conquerir, pol-a nosa vontade, e ca nosa manumisión económica, a nosa libertade políteca, xa que sin aquela non é posible ísta, como houbo de decir un de verdade ilustre políteco hespañol.

No intre de todo elo, vivamos oxe ista xornada brincadeira da Terra. Porque, ao fin, no seu gran Día, Galicia érguese, e trunfa e treme, como se faría cramor un berro paseniño de multitude. Rizase a bandeira en olas azües e brancas porque o tento morno que a abanea é o mesmo que pon de xionllos os trigaes. Soan as estrofas pondalianas ca forza de aturuxos rimados. E na crara mañán de Sant-Yago, toda lucencia de vran, a Terra enteira, pringada de alboradas novas, teña un lento latexar de desprecio, É así como a nosa Terra será nosa, irmáns.

LEABHAR GABHÁLA

LIBRO DAS CONQUISTAS D'IRLANDA

Capidoo XII

(Proseguimento)

Das jornadas de Golamh, fillo de Bile, fillo de Breoghan, dend'a Hespaña â Scythia, e coma fixo casamento alí, cando tomou a Seng, filla de Reffloir: da causa porque marchou d'alí e os lugares onde veu e onde demorou, ata que tornou a Hespaña de novo, relátase eiquí agora.

148. Despois que Golamh, fillo de Bile, rematóu de deprender todo, coma temos relatado, e de que chegou aos anos de home, matinou que lle non daba creto nen honra o non ter coñecencia do fogar nativo e dos irmáns de castimonia da Scythia grega, ou costumanza da viage por outras comarcas d'alí preto. Despideuse dos seus parentes e dos homes da tribu pra ir a aquela geira, e iles déronlle licencia pra ir visitar libremente a Scythia. Cando todo o preciso que lle cumpría a Golamh pra ir a aquela aventura estivo disposto, e cand'os seus navios estaban preparados e os mariñeiros tamén, foi a iles coa tripulación de catro naos de homes de fía, perfeito no enseño de todo valor e de campeón da mocedade capás de levar armas, da raza de Gaodhal Glas, fillo de Nel, fillo de Fenius Farsaidh.

149. Istes son os nomes dos chefes e fidalgos que foron na sua compaña n-aquela geira: Occe, fillo d'En, fillo d'Occe, fillo d'Elloth, fillo de Noenbal, fillo de Neimidh, fillo d'Elloth, fillo d'Oghamain, fillo de Toithechta, fillo de Tetrech, fillo d'Eber o negro, fillo d'Agnomain, en quen a sua genealogia encontra a de Golamh. Uicce, fillo d'Un, fillo de Uicce, fillo d'Elloth, etc. Caicher, fillo de Manntan, fillo de Caicher, fillo d'Erchadh, fillo de Caimthecht, fillo de Soet, fillo de Manntan, fillo de Caicher o Druida, fillo d'Eber, fillo de Fai, fillo d'Oghamain. Buas, Bres e Buaigne, os tres fillos de Tigernbard, fillo de Breg, fillo de Breoghan, en quen a sua genealogia atópase co-a de Golamh. Suirge, fillo de Caicher, fillo de Manntan, fillo de Caicher, etc; co-a escolleita d'istes valentes herois d'entorgado tronco do qu'iles nasceron, tan ben com'aquiles. Entón navegaron pol-o estreito do mar de Gades, ás Colunas d'Ércoles, â Sicilia, e dend'alí, d'un porto n-outro, chegaron â Scythia. (1)

150. Quen d'aquela era rei da Scythia, era Reffloir, fillo de Nem, da castimonia de Noenbal, fillo de Fenius Farsaidh. Cando tomaron porto, inquireu quen eran. Iles dixéronllo. Cando houberon relatado a sua parentía aos scythianos, istes foron hospitaleiros co-iles, honráronos e servíronos, escollendo toda cousa boa que lles fora precisa. El-rei Reffloir cos scythiáns, e Golamh co seu pobo, foron benévolos e afeizoados un co outro, despoixas de teren sabido da sua amizade e parentía, e despoixas que tiveron feito sabel-o propósito e a ideia de cada un d'iles. Despois d'un pedazo, o rei considerou qu'era comenente pra il casar unha fermosa filla casadeira que tiña con Golamh, en atenencia â sua nobreza e ilustración, â sua forza e valor. Díxollo e il amostrouse conforme, tanto qu'acordouse a boda. Golamh e o seu pobo demoraron na Scythia, já qu'era genro do rei Reffloir, ata qu'a filla do rei—Seng filla

(1) Nótese que n-iste libro teñen unha importancia decisiva as genealogías, as quales na Irlanda son de cote coidadosamente estudadas e conservadas. Non colle dábida, ademáis dos entronques que no *Leabhar Gabhàla* se procuran sempre coas castimonias dos antigos Patriarcas, a influencia das genealogías da Bíblia n-estas genealogías irlandesas.

de Reffloir era o seu nome—lle deu dous fillos: Donn e Erech foron seus nomes. Un sobrenome tivo iste Donn, foi chamado Eber Donn.

151. Entón Golamh adequireu forza e gran poder antr'os Scythanos, ata que foi en todo estremo máis forte na comarca qu'o rei Reffloir, pol-a grandeza con que o pobo todo ao longo da comarca o quería pol-os seus méretos. O rei decatouse d'isto, tanto que ficou cheo de ciume e odiou a Golamh, por medo qu'il poidera vir contra d'il arrebatarlle o reinado e a comarca, com'os denantepasados do mesmo Golamh someteran â sua tròncalidade original d'unha vez alá atrás. Novas d'esta nemizade e ruín disposición foron relatadas segredamente a Golamh, de geito qu'iste estaba en garda e preparado. A hostilidade de Reffloir car'o seu genro medrou e foi a maores, ata que se non poido conter de provocalo a singular combate. Golamh pensou que lle non daría creto o refusar un singular combate con calquera que fose, e d'iste geito, il e mais Reffloir atacáronse un ao outro e estivéronse batendo un no outro moito tempo; ata que Golamh feríu a Reffloir, e chantou a lanza bermella de sangue no seu muslo; e os seus pobos arredáronse un do outro. (1)

152. Tendo Reffloir deixado no seu leito de morte, tanto que morreu da ferida que lle fixera, xenreira e grande inquinia encheu aos máis dos chefes e nobres da terra en geral contra Golamh e o seu pobo, por aquela morte que fixera; tanto que s'ergueu c'un sóio pensamento en contra d'il, e puxérono fora e botárono co seu pobo da Scythia. En canto a Golamh foi navegando co seu pobo todo, e deixou â filla do rei coll e levou os seus dous fillos. Corenta naos co-as suas tripulaciós e cos seus correspondentes campeós, esta era a sua conta. Navegaron arredor da Asia, ao suleste â illa Taprobana; estiveron alí tres meses. Tres meses máis andiveron no mar ata que chegaron ao Egypto. Faraón Nectanebo era rei d'Egypto cand'iles chegaron, e foi hospitaleiro con Golamh, pol-o seu renome e groria e a amizade dos seus denantepasados n-outro tempo.

153. D'estas aventuras de Golamh cantouse a estanza:

Golamh feríu, e foi unha rara morte,
a Reffloir o doce, que non era moi floxo;
tanto qu'il deixou a forte Scythia longe,
da ribeira do Nilo, ata qu'atopou a Faraón.

154. Agora Golamh viveu no Egypto despois d'isto e recibeu alí un Estado, e colleu a Scota, filla do Faraón por muller. Iste Faraón Nectanebo era o trigésimo segundo Faraón que tomou o reinado d'Egypto despois do Faraón que foi solagado no Mar Rubio. Agora «Faraón» era o nome de todol-os reis d'iles, un despois do outro, dend'o pirmeiro rei cuio nóme foi Faraón ata iste derradeiro rei; coma «César» é o sobrenome de todol-os reis en Roma, e «Ptolomeu» de todol-os reis d'Aleixandría. Iste é un sino d'honra aos reis. Istes son os nomes dos reis que tiveron o Egipto antr'istes dous Faraós, co númaro dos anos do seu reinado:

Faraón	Cerres.	15 anos
»	Armades.	5 »
»	Rameses.	60 »
»	Amenoses	40 »
»	Amenomes.	28 »
»	Tures.	7 »
»	Daremandis.	26 »
»	Senres.	40 »
»	Thustus.	9 »
»	Oschorus.	7 »
»	Csinachus	9 »
»	Csimes	25 »
»	Sessonchus.	21 »
»	Pissamus.	40 »
»	Bachor	47 »
»	Etheops.	12 »
»	Silvicus.	15 »
»	Etheops.	20 »

(1) A ferida no muslo que Golamh lle fai a Reffloir, é frecuente na literatura caballeiresca. Elxempro d'elo é o episodio da espada partida no muslo de Joseph d'Arimathela, na leenda do Santo Graal. Partindo o fémur co-a maza d'armas, é coma no *Mañabh'aruta* mata Bhima, un dos cinco Pandava, a Duryodana, o máis vello dos Kusava, por consello de Krishna.

Faraón Etheops Memess. . .	22	anos
» Stapantes	7	»
» Encheprus.	6	»
» Necha.	8	»
» Assanet.	9	»
» Nechot , ...	6	»
» Asmutes, ...	12	»
» Hupritis.	30	»
» Amenitis.	42	»
» Amartes.	6	»
» Nefritis	6	»
» Anchoris.	12	»
» Mutes.	1	»
» Nectonebus.	18	»

Iste foi o rei que Golamh atopou.

155. Agora Golamh demorou oito anos no Egipto co seu sogro. Scota, filla do Faraón, tróuxolle dous fillos d'un parto, Emer o branco e Amergín| os seus nomes. Un número do pobo de Golamh deprendéu as artes principais—Sedgha, Suirghe e Sobairche, deprenderon artesanía; Mantán, Caicher e Fulman, deprenderon druidismo; os tres seguintes, Goisten, Aimirgin e Donn, foron juezes (?) e dadores de verdadeiras decisiós; valentes e vitoriosos foron Golamh, Occe e Uicce. (1)

156. Cando a sua educación estivo rematada, detreminou Golamh de deixal-o Egypto e ir ond'a sua gente â Hespaña por consello da sua muller e do seu pobo. Despedíronse pois do rei e dos nobres d'Egypto. Déronse ao mar con tantas naos coma cando deixaran Scythia, e Scota, filla de Faraón, co-iles. Navegaron pol-o Mar Rubio. Alí ergueuse unha gran tromenta contra d'iles, tanto que foron derivando ata chegaren â illa Taprobana. Botaron un mes alí. Despois d'isto foron alén da Albania, car'o Oeste, â punta de Sliaoh Riffe, car'o Norte, ata chegaren â Thracia. Alí estiveron deica que Scota paríu un dos seus fillos, Ir seu nome. Remaron logo ata chegaren â Gaethlaighe Meotacda (Maeotis). Un ano botaron pasando aquelas costas por razón de toda a pelerinage que lle caíu en sorte. Fixeron pousa un pedazo no Gaethlaighe. Outro fillo lle naceu a Golamh n-aquil lugar, que foi Colptha. E marcharon ao fin deica chegaren â Germania, Fixeron pousa n-ela. (1)

157. Foi alí onde chegou unha tropa de soldados do pobo dos Pictos, a causa da sona e groria d'aquela espedición mariña de Golamh; tendo tido coñecencia un d'outro dend'o tempo en qu'il estaba na Thracia co seu pobo. Cada un d'iles deu a benvida ao outro, e fixeron tratado e amizade de cada parte. Cand'houberon pautado juntamente, os Pictos layáronse a iles da estreiteza da sua terra e terruiro en Thracia e en Pict-land. Golamh cos seus irmáns e os seus fillos prometeu que íl lles daría ajuda e militar alianza pra loitaren por outro terruiro de fermoso herdamento; e qu'iles habían estar unidos contr'os seus nemigos anque foran irmans; deica que iles (Golamh e o seu pobo) colleran sosego e desistiran das suas jornadas mariñas e pelerinages nos qu'andaban e que'houberan chegado â sua nativa terra. Os Pictos ficaron satisfeitos co-elo e despedíronse d'alí. Foi dend'iste trato e amizade qu'os Pictos fixeron con Golamh, que longo tempo despois, o Gaedhill colleu por forza pra iles o país ond'os Pictos estaban, coma Golamh profetizou n-aquil tempo.

158. Golamh navegou despois d'isto co seu pobo pol-o río Rhin, pasou â Galía, a Creta, a Sicilia, a Valencia (?), a Brigantia, ata que chegaron ao Sul da Hespaña, ao Norte da Hespaña, e entón â tricorne Hespaña. Terza-feira, en canto ao día, chegaron alí. Entón iles foron a Bri-

(1) O libro fai deprender aos Milesians as artes e as cencias n-un dos máis sonados emporios do saber antigo, cal foi tamén asegún a leenda grega, o Egipto Faraónico. Arrepárese nas catro cencias de qu'eiquí se fala: a Cencia das Artes Mecánicas —que de cote na leenda teñen unha orige divinal e sagra—a Cencia Oculta—*Druideria* emprégase de cote no *Leabhar Gabhala* coma sinónimo de magia e feiticeiria—a Cencia do Dereito—que constrúia un dos exercicios profesionáis dos Druidas—e a Cencia da Guerra.

(1) Tocantes â geografía do *Leabhar Gabhala* e aos compricados periples da raza de Gael, compre un estudo especial. Un máis amplo comentario d'iste libro en todal-as suas partes e nos seus variados aspeutos, ha ser emprendido por nós máis adiante, n-estas mesmas páginas.

gantía, e a cibdade ficou valeira diante d'iles; porque non moito despois que Golamh fora precural-a Scythia, o seu abó Breoghan morreu, e a genreira dos seus nemigos. por riba dos que estaban na Hespaña, persigueu ao Gaedhil ata qu'os esparexeron e botaron âs veiras das terras veciñas, tanto que iles se non estreveron a visitaren, entraren ou habitaren na cibdade de Breoghan, ou seu alfor arredor d'ela, ata entón. Golamh estabreceuse despois d'isto co seu pobo en Brigantía, e chamou e ajuntou â tribu de Gaedheal, de todol-os sitios por ond'andaban espallados e isolados pol-as terras adiante, ata que chegaron â sua plenitude e suma. Grande e inmensa era a conta dos homes qu'alí viñeron, despois que foron ajuntados n-un lugar.

159. Scota, filla de Faraón, pariu dous fillos na Hespaña, despois d'isto, Eremhon e Erannan, os dous mais novos dos fillos de Golamh. Pra comemoral-os varios lugares ond'aquiles fillos de Golamh foron nados, dixose asina:

a Oito fillos de Golamh de ledicia,
cuio nome era Mil de Hespaña,
mil chairas foron por il limpadas;
en que terras foron iles nados?

b Airech, Febra e Donn, qu'era o seguinte (?)
de Seng, nados na Scythia;
Scota pariu no plácido Egypto
a Emer o branco e Aimirgin.

c Ir, que certamente non era o maor héroi,
foi nado na parte de Thracia;
Colptha o da Espada foi nado
en Gleann Gampa no Gaethlaghe.

d Nados na Torre de Breoghan, sen pena,
Erannan e Eremhon;
os dous mais novos dos hérois sen lixo.
Fillo de Deus abateu o seu orgullo.

160. Tocantes âs varias razas da Hespaña, juntáronse e acordáronse de cada quartel e de cada fronteira d'onderan, Frisios, Lombardos e Bachra, pra arrempuxaren e botar fora a toda a posteridade de Gaedheal. Porque eran de herdamento nemigos d'iles, e non tiñan por comenente o deixalos entrar e moraren nas veciñas terras arredor da vila de Brigantía, já qu'enantes os tiñan botado. Cando Golamh cos seus fillos e irmans soupo da malquerencia e ruín intención que tiñan contra d'iles, puñéronse en garda contra d'iles pra os combateren; asina catro e cinco batallas foron rifadas antr'iles, unha após da outra. Un valente soldado foi Golamh n-estas batallas e por il foi cada batalla ganada aos seus nemigos en redor, tanto que por esta razón lle foi dado o nome de «Miledh»; así qu'isto apegouse a il en todol-os bicos dend'aquela, por mais que Golamh fose o seu pirmeiro nome, (1)

161. Despois que ganou aquelas batallas, loitando pol-os dereitos dos seus antergos, colleu o goberno da Hespaña pol-a forza, e despois d'esto, as linages e os habitadores, as tribus e razas da Hespaña, foron

(1) Murguía tratou d'atopar n-iste sobrenome de *Miledh* ou *Millidi*, dado a Golamh, a orige do nome da vila de Melide ou Mellide.

obedentes a íl. Pacífeco e afortunado foi o seu reino e seu goberno, despois que trouxo a todos baixo o seu domiño e goberno e jugo e poder d'esta maneira. Mil estivo un longo tempo gobernando alí o seu reinado, e en gran forza ata qu'a pestilenza veulle a íl mesmo e ao seu pobo e ao número do seu pobo; tanto qu'alí morreron o rei Mil, Occe e Uicce e cincuenta parexas de casados do seu propio pobo co-iles.

162. Estas son as aventuras de Golamh dend'a Scythia, asi que d'il foi dito: Cionnfaeladh o Instruído o compuxo:

a Golamh chegou da Scythia—
unha historia na qu'os bardos atopan dozura,
despois de ferir a Reffloir, fillo de Neman,
co-a sua lucente verde e branca lanza.

b Corenta naos a conta da sua espedición;
alá iban pol-o mar abondo de familias;
a hoste era millor que ningunha banda,
eu lembro eiquí a sua jornada.

c Estiveron tres meses na ínsua
de Taprobana, d'acollida,
tres meses n-outro lado, unha estación sen demoranza
navegando pol-o mar d'escuma.

d Despois d'isto viñeron â terra d'Egypto,
â corte do Faraón de guerreiras bandas,
Scota é outorgada a Mil,
Galeanh, de quen nunca se ganou vitoria.

e Un número d'aquela tropa colleu
pra deprendel-as artes na sua estada:
Sedga, Sobairce e Suirge,
en artesanía sen tristeira dificuldade,

f Druideiría por Mantan, por Caicher,
por Fulman o inventivo e grande;
jurisprudenza pol-o mortal de branco gionllo,
por Gosten de severo dedo, por Donn.

g Tres reis dos guerreiros nós contamos,
seu favor esténdese riba do mar;
deprendendo valor e proeza,
Golamh, Uicce, o nobre Occe.

h Iles marcharon ao cabo de oito anos,
de costas no dereito camiño;
estiveron un mes na Taprobana
anque non era causa de pesar.

i Navegaron, pasaron a punta de Sliabh Riffe,
chegaron toda a terra na onda
un ano botaron preto de Tracia
ata tomaren acougo na escura Dacia.

j Estiveron un mes na colorada Dacia,
e foron despois â crara Gothia,
ao Delgaint, ao orballado Breoghan.
na fria esquinada Hespaña.

k Duas partes e catorce batallas
os cumpridos guerreiros rifaron;
pol-o dereito â Hespaña,
elas foron ganadas pol-o gran Mil.

l Entón é «Mil da Hespaña» sobre d'il,
por aquelas batallas que rifou;
Golamh é o seu apacíbele nome propiamente,
meu mestre, sen ruín xenreira.

m Peste víu riba di'les no seu fogar
cincuenta parexas morreron d'ela,
cos tres reis que son menzoados,
ídolos que non foron aldrajados no duelo

n Golamh da Scythia de craro escudo
en terza feira, non é acusado de falso,
tomou a Hespaña, en canto ao día,
era pra il un tesouro prontamente.

(Seguirá.)

D A A L E M A Ñ A

POR VICENTE RISCO

III. BERLÍN

(Proseguimento)

BERLÍN DIANTE DOS OLLOS

Todas estas primeiras esperencias han ser, por forza, confusas e enleadas; han ser a descripción do descoñecido, a viage d'un cego, o naufragio dos sensos no Maelstrom. Andiven moito por lugares de cote novos, de cote estranos; fun por onde me levaron. E Berlín, namentras, un nono engerga, é d'unha mostruosidade esmagante, é o estrano en toda a sua forza formidábele e irresistíbele, armado das máis tremendas armas. Despoixas, ven resultar, ao cabo, que é unha cibdade boa de coñecer, doada d'andar, fácile de vivir, que responde perfeitamente ao seu plano, e onde todo áchase disposto da

millor maneira pra lle tirar á un de diante todol-os pasos dificultosos. É unha obra de man de mestre, antr'as vilas sorbedoras d'homes. É un gran mundo artificial de estrema perfeizón mecánica, coma s'os homes houberan querido erguer un novo mundo montado asegún a cencia, e non asegún a natureza. É —e já voltaremos sobre d'elo— unha sorte de Torre de Babel concebida n-hourizontal.

Guiado pol-o Fernández Armesto, que já domina iste mecanismo, da casa de Fran Tornegg, fumos eu non sei onde: un interminabel camiñar, en longos dias sen cabo, —ista era sexta feira— por rúas, *restaurants*, cafès estaciós, viages no tren eléitrico *(Stadtbahn)*, vista d'edifizos, tendas, librarías, cadros, anuncios, gente, escaparates, siñás lumiosas (bermella pra parar os coches; marela, intermeia, verde, pr'andaren os coches pra diante), hoteles —o Armesto amostroume o de gran luxo, do que sacaron a Rosa Luxemburgo pra guindar co-ela ao río, dend'unha ponte que pasamos— eirejas protestantes, d'estilo románico ou ojival, cinemas da Ufa, que son infinitos, etc.

O Armesto vaime espricando todo, faguéndome os honores de Berlín. As suas espricadeiras son da meirande utilidade.

O Armesto posée unha mentalidade moderna; gran cazador de novedades, d'estraordinaria abelencia práitica, d'unha capacidade d'adautación inteiramente galega, prescindeu de todo ligame co-a tradición, e botouse de cabeza no inédito e no utópico. Pra il, todo o que é principio, regra ou costume, é unha pexa, un vencello que compre esgazar pra deixar vir o renovamento total do mundo; soña unha sorte de paraíso terreal movido a máquena. D'esta sorte, pra il todos istes símbolos que desfían diante de nós —pra min, hoxe ainda non son símbolos— sinifican outra cousa difrente do que sinifican pra min. O Armesto está por elo chamado a verdadeiros éisitos no jornalismo, que hoxe por hoxe, é o seu traballo.

Á noite, presentoume un escritor hespañol: Ayala, colaborador da *Revista de Occidente* e autor, asegún creio, de *Indagación del Cinema*. Ayala, que marchaba ao outro día pra Madrí, é un hespañol típico, absoluto, cumprido, racial. Bohemio, namorado (máis ben â moderna), señorito, conversa, pensamentos, maneiras castizas... Trabuqueime? Non sei, en duas ou tres horas de compaña; penso que é indubidabelmente inteligente, cecais capacísemo —dende logo, moito máis capaz qu'a min— d'amar o moderno, mais, o seu temperamento, o seu carauter, o seu geito, non teñen nen migalla de moderno.

Fumos jantar juntos, aló pol-a Friedrichstrasse, e despoixas, fúmolo levar â sua casa, no vello Berlín do Norte, onde se fala somentes o dialeito berlinés. O Armesto esprica que ise Berlín comenza alén d'Alexander Platz, e a il refírese a novela de Döblin: *Berlín, Alexander Platz*. Barrio d'obreiros, pequenos empregados, e tamén de gente maleante, centro do comunismo...

O sábado «levoume ao Consulado de Hespaña. Longo viage n-autobús. Os autobuses, marelos, teñen dous andares, e no segundo, pódese fumar. Ningunha lembranza d'este viage.

O Consulado está no fondo d'un páteo. Ten unha soila cámara divida en tres c'un tabique de táboas e un mostrador. Hai carteis de turismo hespañol e unha mecanógrafa alemáa, que fala espafiol. É unha oficiña probe e tristeira.

Despachado, viñemos jantar co Tobio n-un *restaurant* que non poido lembrar, e despóis fumos ao Romanisches Kaffe, na Augusta Victoria Platz. O Romanisches Kaffee é un café de liter atos e artistas. Ten diante unha terraza con toldo. O café é ruin e caro. Augusta Victoria Platz, iba ser toda ela d'estilo románico. Ten algunhas casas d'ise estilo, antr'elas o *Gloria Palast*, cinema da Ufa, e no meio está unha fermosa eireja do mesmo estilo. Namentras alí estivemos, tronou e choveu se Deus daba auga. A terraza estaba chea, e a chuvia batia na lona coma n-un tamboril. A gente acolliase.

Despóis pasou un camión cheo de homes cantando. Aquiles homes levaban unha sorte de *chakó* doblado pra diante, un levitón gris, correajes militares e bandeiras brancas con triple cruz negra.

Dixéronme qu'eran nacional-socialistas (cecáis foran da Stahlhelm).

—Os nacional-socialistas —espricáronme— son unha sorte de fascistas revolucionarios, cuia doutriña é o misticismo nacional. Pra iles, a nación é a úneca realidade terrea superior ao home. O seu mestre é Hitler, austriaco, teórico do racismo. Queren a revancha contra Francia, o erguemento económico d'Alemaña, a posta en poder do seu país.

E seguindo a sua tema marxista, engaden:

—Os nacional-socialistas, son todos iles pequenos empregados, estudantes, clase meia burguesa, a qual, apertada d'unha beira pol-o comunismo e d'outra pol-a aristocracia, especialmente a do dineiro, atopan unha saída no racismo. É nacional-socialista o que non pode ser comunista nen nacionalista da dereita. Son pequenos burguéses, e por iso son antisemitas, porque os judeus son eiquí os donos do dineiro, e anticapitalistas. O nacional-socialismo é a defensa natural do pequeno burgués, que non pode vivir...

Non hai caso: co marxismo, espricase todo coma lle dea a gana a un. O que é eu, non vexo moi crara a espricadeira, mais non é cousa de porfiar arestora.

—Tanto istes com'os comunistas, coma todol-os demáis partidos —siguen iles— aman o uniforme, os grandes desfíes a paso militar, as voces de mando...

Tamén isto s'esprica por un imperativo económico? Él é leria?

—Os alemás —acrecentan— levan o militarismo na masa do sangue.

Na masa do sangue? Veleiquí unha espricadeira ben pouco marxista...

—Os Stahlhelm —din ainda— forman unha verdadeira milicia autorizada pol-a lei, unha sorte de somatén, Son antigos aristócratas, polos *pera*, máis gente forte, valente e arriscada, que se sabe bater, morrer e matar. Están, máis ou menos, d'acordo, no fondo, cos nacional-socialistas, iso qu'agora iles son partidarios de Hindenburg, e os nacional-socialistas nono poden ver. Os Stahlhelm eligen sempre coma presidente a Hindenburg, mais iste endejamáis aceta... Hindenburg é o caso típico do senso do deber no militar alemán, pois sendo coma é, no fondo, monárquico imperial, é presidente da Repúbrica e cumpre fidelmente coma tal.

—Eiquí —van dicindo— todol-os partidos son craros e definidos: o democrático é o dos judeus que non son ricos; o social-demócrata, o dos obreiros de boa posición e pequenos burgueses, etc.

Sigo vendo que chaman partidos definidos aos que s'espricau asegún o criterio marxista. Pero non verán istes homes qu'o marxismo esprica demáis as cousas, é craro demáis, definido de máis, pra ser verdadeiro? Comprendo que homes de masa, de mentalidade simple, o novo bárbaro das grandes cibdades, ou os que levan demasiada presa na vida, e non teñen tempo pr'exercitaren o pensamento criteco, señan marxistas; máis qu'outros se deixen engaiolar, me non colle na testa... Ben é certo qu'o mesmo Armesto, que semella un marxista ortodoxo, faloume d'unha volta a Lasalle, no socialismo alemán. Esta volta a Lasalle é unha volta ao romantismo, é unha proba de que hoxe, o materialismo, já se non pode sostêr,

Prosiguen os informes:

—Agora, todol-os partidos se van desfaguendo pra enrequentaren os partidos estremos: o comunista e o nacional-socialista, que son arestora os máis poderosos... Sostense o partido católico do Zentrum. Iste partido praitica unha políteca de balancín, abelenciosa, diplomática, sabia, case galega. Istes católicos son todos liberais e partidarios da liberdade de concencia; son o verdadeiro sostén da Repúbrica, e en realidade, co-a sua prudente políteca, gobernan a Alemaña... O catolicismo ten unha grande importancia n-Alemaña; os católicos impóñense pol-a sua reititude moral: as familias católicas consérvanse ceibes da desmoralización geral, e chegan a un punto qu'os rapaces universitarios católicos consérvanse case todos virges. D'iste geito, o catolicismo progresa de día en día; de cote hai novas de conversiós, case todas de gente importante, de familias aristocráticas ou d'antigas firmas comerciás, e taméu de gente en masa. N-efeuto: son moitos os que s'arredan das comuniós protestantes, e d'iles, moitos ingresan na eireja católica. Ademáis, os católicos son os que teñen millores istituciós

de caridade, d'enseño e d'asistenza social, os que máis se preocupan dos homildes, os que máis propaganda fan.

Tamén me falan d'un recente discurso do ministro da guerra, na Cámara, decindo que hai que remilitarizar a Alemaña, non somentes pra aumental-o seu poder, senón pra crial o esprito militar na mocedade, coma base d'educación moral pra ela. Din qu'é un home moi elocuente.

Por fin, falamos dos alemás. Com'os de Boun, tamén fan d'iles un juizo severo:

—A cultura alemaña é cousa supreficial e imposta, O alemán non cumpre co-elo un gusto, unha afeizón, senón un deber, unha obriga: obedez a unha regra. O alemán é fino, non nativamente, senon porqu'o adeprenderon a selo; déronlle aquela orde, e il cúmprea a concencia, mais por adentro fica bárbaro. Non ten, coma nós, com'os francéses, com'os judeus mesmos, o senso da ironía; non sabe disimular; di sempre o que sinte, e non minte endejamáis. O qu'un alemán di, é de cote a verdade; palabra que dea, háa cumprir. Son tardos, non se lles ocurren de súpeto as cousas; teñen que pensar ben no qu'un lles di pra chegalo a comprender. Un alemán di *also,* pra namentras ir matinando o que vai dicir. Os alemás débeno todo â orgaización que teñen e â sua apricación pra o traballo.

Ainda me din outras cousas: que non está permitido limpar os dentes c'un pauciño diante de gente —probe d'aquil señor noso amigo d'Ourense, qu'anda toda a tarde co palillo nos dentes!—; que pode un arrotar diante de calquera, sen incomenente —*Baracaluce!,* coma diz que din os mouros—; que hai que saudar ajuntando os tacós; que hai que facer moitas reverencias, e outra chea de chafalladas.

AS MILLORES HORAS DE BERLIN

O Tobío, levoume despóis que sereou a tarde â sua casa, onde iba coñecer ao Canedo, e ond'iba pasar dend'entón, moitos días, horas inesquecentes.

Terei que lembrar toda a vida aquelas conversas, nas que, a pequena colonia galega de Berlín —catro ou somentes tres amigos, despoixas soilo dous— comentábamos a vida estrana no plano máis ergueito do esprito.

Imos ver.

CANEDO E TOBÍO

O Canedo, demora, co Tobío, na casa d'un matrimonio holandés d'apelido Dzialiner, en Gieselerstrasse, rúa longa e larga, queda e silandeira, un pouco triste, do barrio de Wilmersdorf. Ten unha cámara con duas fenestras que dan a páteos e traseiras de casas, e n-ela, unha mesa e un alzadeiro ateigados de libros raros e de moito prezo. Ten *Los Problemas fundamentales de la Filosofía y del Dogma,* unha edizón antiga do *Rig-Veda,* un libro en col das iscripcións oghámicas e unha historia da filosofía.

Cando me puxo nas maus o *Rig-Veda*, eu abrino con emoción e respeito, e tratei d'emprincipiar a lêr, soletrando. Sentin enveja e pena de non poder lêr de corrido estas cousas, com'il fai. Sentín de súpeto toda a miña inferioridade.

Il é un home de cencia: estuda lingüísteca indoeuropea, e non consinte que lle chamen filólogo. Debullou o sanscrito, o avesta, o lituano, o celta, o grego, o latín, o gótico, o slavo. Pol-a lingüísteca é nacionalista alemán e antisemita. É un home pechado na sua especialidade, e, pol-o menos nos meios universitarios, úneco na Hespaña. Tan úneco, que na Universidade hespañola, atal e coma hoxe está costituída, non pode haber máis qu'un soilo posto, unecamente, pra il: a cadeira de sánscrito na Universidade de Madrí. Ou consigue ise posto, ou non poderá vivir na Hespaña.

Total, qu'o Canedo ten conquerida unha posición centífeca, mais é carecente de toda posición económica; pra vivir, por todo ter, ten una pensión da Diputación da Cruña, que a outro non lle chegaría pra nada, máis qu'a il tenlle que chegar por forza. Velehí está: eu, en troques, mal que ben, teño un achego económico, e teño máis anos qu'a il, e non teño unha posición centífeca.

Merez a pena —socialmente— de ter unha posición centífeca?

O Canedo, que ten a ingénua ledicia e o

confiado optimismo do home de cencia, pensa que sí. Pechado n-ise pequeno mundo no que viven os seus ídolos —Amor Ruibal, von Wilomowitz, Moellendorf, Lüders, Schulzer —non pode ver com'a cencia pura e desintresada vai perdendo creto e fortúa no mundo actual. Coma ve ou'os sabios universitarios alemás ainda gozan de certo respeito púbrico, ben seña por tendenza atávica, por hábito adequirido, por pulo que ven d'atrás ou pol-o que seña, se non pode decatar de qu'o mundo lles vai virando as costas, e deixándoos isolados co-as suas chifladuras, entretido com'está c'outras cousas. Non pode comprender qu'a cencia que non teña unha inmediata apricación â satisfaizón das necesidades materiás da vida humán, cumpriu já o seu tempo, e que vai vir unha sociedade que terá aos sabios desintresados da sua caste coma lastre inútile, coma parásitos improductivos, e lles ha negar, s'é que queren vivir, pol-o menos unha gran parte do tempo que precisan pra matinaren nas musarañas. Eu coidei deber de concencia espallar diante dos seus ollos, defendidos por uns anteollos con montura dourada e por unhas sobrecellas bastas e juntas de estudante de crego —il nega telo sido, por máis qu'o afirmen, a máis das sobrecellas, o seu sectarismo anticatólico-— esta visión d'un porvir qu'está a chegar. Non hai modo d'o convencer. Il sigue pensando qu'a cencia pura gana prestigio no mundo, qu'o esprito e o pensamento son os que guían a historia, qu'o progreso —porqu'o Canedo, que é fondamente reaccionario, coma cumpre cecais a un home d'outa cultura, crê ainda no progreso— se non pode deter endejamáis.

Iste rapaz, tan bó, tan extraordinariamente bó, e tan sabio, é ademáis un bó galego. Nado en Tordoya, percorreu toda Hespaña —fala de Sant'Yago, de Madrid, do Porto, de Granada, de Bilbao, de Barcelona, coma tendo demorado tempo en cada un dos sitios—; botou anos en Paris e n-outros sitios de Francia, n-algunha outra Universidade alemáa, e já leva, o menos, dous en Berlín. E non perdeu o seu carauter racial. É galego da cabeza aos pés, anque da sua cabeza aos seus pés non haxa unha distanza eisagerada. Ama a Galiza, sinte, comprende, profesa o galeguismo; fala galego. Pois ben: Galiza non poderá sacar proveito ningún do raro talento e da máis rara sabencia d'iste home, por non termos nós máis qu'unha quarta parte ou menos d'Universidade, e a que temos, de tipo español, e regimentada asegún regras ditadas pol-o centralismo enseñante. O podermos ter ao Canedo na Universidade Compostelán, atraguería a ela gente de toda Hespaña —dado que na Hespaña houbera quen lle dera por ises estudos— e d'afora da Hespaña; o sair d'ela as pubricaciós do Canedo, daríalle sona universal. Mais temos que deixar marchar a iste coma se foron outros...

Bohemio da cencia, vivindo coma pode, aforrando en vestidos, coma Erasmo, pra mercar libros, fugindo d'eiquí, o Canedo conquireu unha persoalidade centífeca â que nós, solicitados por todo o qu'eiquí hai que facer, sacrificados â Terra e a un ideal que non logramos qu'os nosos compatrianos compartan, non poderemos já chegar a ter. A tragedia nosa velehí está: pol-o ideal-renunciamos â cencia e â sona e ao prestigio; mais, sen ideal, pra qué a cencia, pra qué a sona, pra qué o prestigio?

Dende logo, o Canedo e máis eu intimamos de contado, e na nosa relación, aconteceu que il, o sabio, era quen gardaba todal-as consideraciós a min, o dilettante. Apraíalle qu'estivéramos sentados de parola, e confioume ata o seu pensamento filosófico. Traguía sempre zapatos que lle mancaban —o que lle faguía falar pestes dos zapateiros alemás— e máis eu conseguía que fixera comigo longas camiñatas. Misógino por austeridade centífeca, eu obrigábao a reparar en todal-as rapazas que pasaban ao noso lado. A pequena cantidade de vida de que vai turrando o meu cativo ser, vencía así e todo â inmensa cantidade de cencia qu'il aturaba riba do lombo.

CEA BERLINESA

O Tobío tiña unha cámara c'un balcón de cemento sobr'a rúa, todo cinguido de froles e enredadeiras. N-aquil balcón puñamos unha mesiña e sillós de junco. Estábase alí

fresco coma n-un jardín. Chiaban os paxaros. Pol-o día, e ainda â noite; podíase alí fumar e parolar de geito gustoso.

Máis prà erguel-o esprito da conversa, había qu'agardar â hora lúcida do lusco-fusco. D'aquela, o Tobío, que é un rexo temperamento filosófico, podía esparexer o seu verbo. Solía d'aquela voar do poleiro do comunismo onde Berlín apousara, pra polas ben máis ergucitas do pensameto. E eu recreábame na crareza lumiosa do seu pensar, na repousada abelencia lógica no tino e no acerto estraordinario das suas sentenzas, na sua dialéctica de cote un pouco quente e vibradoira de sentimento, e ata gorentaba a sua voce, que semellaba ter âs veces com'un estrangulamento cordial no meio do seu cheo resoar de campana.

Cand'o Armesto, na sua rígida ortodoxia marxista, exposta n-un estilo anguloso co-as imáges detonantes da nosa literatura -qu'acaía máis co seu sorriso de bon rapaz bromista que co-a sua voze decrebada-- quería barrer todo sentimentalismo, toda filantropía, toda febleza justiceira ou ética, o Tobío argumentaba que se non fora por un sentimento de justiza e de fraternidade humán, ninguén podería ser comunista. Antre nós, o Tobío, qu'era o máis novo, era o elemento ecléctico e moderador, o esprito da comprensión e da síntese.

A luz acesa, ollábase na parede onde caía a cabiceira da cama do Tobío, un gran retrato pendurado. Era unha d'esas ampliaciós fotográficas que na nosa Terra se poñen nas casas cando morre un da familia. Parellamente, era aquil o retrato d'unha filla do matrimonio Dzialiner, morta moi nova. Unha rapaza de 15 ou 16 anos, d'unha beleza soave e d'un ollar tristeiro e impresionante. Din qu'as irmás, que viven, son moi fermosas, e Fran Dzialiner asegura qu'ésta era a máis fermosa de todas.

Aconselleille ao Tobío que se namorara d'aquela morta. O Tobío láyase, coma min, da desaparición da Alemaña romántica; máis non conseguín que se namorara d'aquil retrato. A mocedade d'agora já non entende d'iso; a nosa foi a derradeira geración capás d'un sentimento d'ise geito.

Mais logo, o Tobío descende da cadeira filosófica e jurídeca e vai pr'a cociña, e namentras o Canedo cobre a mesa e pon n-ela queixo, pan centeo e un queipo de froita, volve c'unha bandeja de laca na que trai café con leite e máis unha tortilla de man de mestre preparada co-as suas mans profesorais. O Tobío ven satisfeito de ter deixado un istante a Kelsen por Picadillo.

E veleiqui a cea: cómes'a tortilla, córtase o pan, úntase de manteiga, aplícaselle unha cortada de queixo ou de jamón, cómese, bébese café, e rillase logo unha mazá. De remate, alcéndese un Abdulla. E volven presidir a mesa Husserl, ou Heidegger.

As ceas galegas de Berlín... Despóis, ja tarde, ainda me veñen acompañando deica a Kurfürstendamm. Vimos andando: Gieselerstrasse, en cuia esquina hai unha cervecería ond'unha noite de tronos m'acollín, e onde ouvín os ensaios d'un coro qu'alí s'ajunta, e agardei bibirrichando cerveja que pasaran as horas; Hohenzollern Damm, ond'hai unha estación baixo terra do *Untergrundbahn*, que s'escoita tronar por abaixo cando pasa, semellando que se vai afundir o piso debaixo dos pés; Fehrbelliner Platz, sorte de deserto d'asfalto onde se perde a vista, c'un oasis d'herba arrodeada de froles no meio; Preussen Park, jardín c'un redondel d'herba no meio, onde se pode entrar tres días â semán, e unha cuncha onde tocan a múseca os domingos; Brandeburgischestrasse, toda escura a aquela hora, ata que se vé ao longe, na Kurfürstendamm, o anuncio lumioso do *Stockwerk Schokolade*, por frente ao qual, diante d'unha tabacaría, despedímonos deica ao outro día.

LUDWIGSKIRCHE

Chegou o domingo, e había qu'ir â misa. O Armesto quedara en me vir precurar â miña casa. Il demora eiquí preto, en Sybelstrasse, que cruza co-a miña rúa.

Erguinme, funme bañar, puxen roupa nova, e atopei o almorzo frío: n-uha bandeja laqueada, coberta con papel de seda, unha cunquiña das de café co-a sua culleriña, unha cafeteira de louza branca con riscos bermellos, con café —ou d'isto qu'os alemás chaman café— pra duas cuncas, compañeiro

da cafeteira, c'unha tenalla, e un platiño c'un *Bröttchen* (panciño de tres pulgadas de diámetro) partido en dous e untado de manteiga.

Tomei café, e agardei ao Armesto moito tempo, Agardei, e chegou ás once horas e meia. Levoume á Ludwigskirche, qu'asegún di, é a úneca eireja católica de tod'esta barriada.

Cadra já en Wilmesdorf, e pra ir, compre atravesal-a Kurfürstendamm e coller logo por Olivaer Platz e Pariserstrasse. É unha eireja nova d'un ojival que farían os irmans Garrido de Parderrubias; se coma son carpinteiros e escultores, foran canteiros e arquiteutos, posta no meio d'un lindo jardinciño.

Entramos por un lado, e a eireja, com'era a misa derradeira, estaba que non collía unha agulla. Gente de pé, apretuxada. Eu non vía en qu'estaban. Tocaba o órgao, e a gente cantaba de cando en cando, sen dúbida influenza dos cultos protestantes. Despóis soou a campaiña, e non soupen a qué. Volveron tocar, botaron a beinzón, e algunha gente saiu, outra ficou a corear en alto as avemarías.

Surtimos. No cancel, moito anuncio, e venda das follas parroquiás. Anúnciase unha Oficiña d'información pra católicos estrangeiros, Vexo qu'a isto teño que vir soilo e cedo, pra aproveital-as primeiras misas.

Despoixas viñemos jantar a un *restaurant* Fucher, da Kurfürstendamm, e logo arredámonos. Eu viñen á casa, e demorei n-ela, eu soilo, no meio do silenzo, deica as oito. Sentado na butaca, escribindo no costureiro de Fran Tornegg, botei toda a tarde. Tarde tristeira e cómoda e boa, de domingo, con sol na rúa e soedade e traballo.

Eu teño matinado moitas veces na vida d'un solitario estudoso, perdido n-unha d'estas inmensas cibdades. Somentes qu'eu maginoo máis ben n-unha mansarda, mais imitante á qu'ocupei no Hotel de l'Intendence, en París, qu'a iste rente-á-rúa de Fran Tornegg. Teño esta maginación, dende qu'un día d'arroyada en Madrí, cos pés mollados, un amigo meu, Urbano Feixóo de Sotomayor, me levou á sua pousada —tamén máis imitante a iste rente-á-rúa berlines qu'a parisién masarda— pra leermos unhas historias pantástecas d'Erckmann-Chatrian. Impresión que se non esquece. Estou arestora relativamente preto d'esa miña pantesia, cecais d'abondo. É a semi-realidade d'un soño. Lembremos a viage a Londres de des Esseintes— quen se lembra arestora de des Esseintes, n-iste tempo de literatura proletaria... ideológica, literaria, e estéticamente proletaria?—, e convén calar!

Ás oito surtín, co-as miñas chaves no peto. Púxenme a rúar. Fun por Mommsenstrasse, logo voltei, collín por Wilmersdorferstr deica Kantstr. Andiven por alí e volvín; metinme por Gervinusstr e logo por Dahlmannstr; saín á Kurfürstendamm, sempre demoradamente e ollando as cristaleiras das tendas. Seica dicía Azorín, alá nos seus tempos bós, que cando chegaba a unha cibdade, pra coñecela, o primeiro que facía era ir aos escaparates dos retratistas pra ver que señores había alí retratados. D'iste geito sabía coma eran os habitadores da cibdade. Mal procedemento, porque, ao millor, moitos d'aquiles podían ser forasteiros. En troques, a psicología dos pobos pódese ver moi ben nas cristaleiras das tendas. Eu deprendín moito nas cristaleiras das tendas de Berlín; deprendín cousas qu'eiquí han ir referidas, e deprendín outras que pertencen ao Gran Brahman d'Ortega Gasset, mais que poñen en craro moitos probremas históricos e sociás da hora presente —anque as cousas teñen a sua importancia, sen precisión de seren históricas nen sociás.

Já na Kurfürstendamm, déronme as nove e meia da noite —relativa noite— e determiñei cear. Com'era domingo, todo estaba pechado, se non eran *restaurants* e cafés. Pasei diante d'un café que se chama Kurfürstendamm, onde s'anuncia boa múseca, por máis que seña múseca de varietés. Entrei tomar un chiculate de 90 pfenniges. Sentado n-unha boa butaca, a unha mesa con mantel —n-Alemaña, as mesas dos *restaurants* non solen ter mantel, e as dos cafés, si— servíronme un chiculate ben raro n-unha jerra qu'enchía duas cuncas das de café, c'un platiño d'unha porcallada que chaman crema *(Sahne)* e que ben pode ser escuma d'enjabón, bebino, ouvín tres pezas de múse-

ca, namentras ollaba os palcos e a pouca gente qu'alí había, fumei un par de pitos, e rematou o primeiro domingo alemán.

Vagarosamente fun chegando â casa, polas anchas louxas das aceras de Waitzstr, abrín a pesada porta de cristais, puxei no botón da luz, e ingresei «bei Tornegg» pra me deitar.

Dend'aquil día, tres meses, un após do outro, iría os domingos â mañá â Ludwigskirche, quitando un soilo, que fun aos jesuítas da Neue Kantstrasse; mais o resto do domingo, quitando tamén ise día, había ser ben difrente d'iste primeiro.

PREUSSISCHE STAATSBIBLIOTHEK

O lús â mañá veume precurar o Canedo. e levoume, en autobús â bibrioteca de Prusia.

Dend'entón, vou todol-os días. Collo o Stadtbahn na estación de Charlottenburg e báixome na Friedrichstrasse. Mecánicamente, lembro as estaciós que hai que pasar: Savigny Platz, Zoologischengarten Bahnhof, Tiergarten, Bellevue, Lehrterstadtbahnhof... Logo collo por Georgenstr, torzo Louis Ferdinand Str.

Alí atopo os carretós onde venden libros vellos. Carretós de man, já dispostos pra elo. Libros ben baratos, anque non de moito intrés, moita literatura, moita tradución, moito folleto, libros vellos empastados, revistas vellas, albums d'arte. De cote perde un meia hora refollando.

Despóis, na Unter den Linden, está a fachada suntuosamente neoclásica do que din que é o maior edifizo pra bibrioteca no mundo inteiro. Pásase a un gran portal todo en pedra de grá, que se pecha con reixas. Â dereita está a entrada da Academia prusiana. Logo ven un páteo que ten no meio unha fonte con chafaris, e cadros d'herba aos lados. Despóis hai dobles portas de ferro e cristal que compre forza pra arrempuxar, e já está un dentro.

De frente unha enorme escaleira de pedra. Na parede da dereita, a primeira porta é a do gardarroupa. Ê lei deixar alí chapeu, abrigo, pariaguas e caxato. Pol-o gardarroupa, éntrase ao *restaurant*. Iste *restaurant* é pra os empregados da bibrioteca, que son 320; mais, despóis da unha, danse tamén comidas ao púbrico. Alí non sirven pol-as mesas: os clientes van precurar os seus servizos e as suas raciós ao mostrador. Cheira a cociña económica a comedor de caridade, ademáis co-aquelas longas mesas e aquiles prebes que revolven o estómago.

Atrás, debaixo da escaleira, están os departamentos onde se van buscar os libros qu'a bibrioteca empresta pra lêr na casa —pois é unha bibrioteca *circulante*, coma din os pedagogos— e onde se van entregar os que se devolven. Hai alí o demo d'empregados atrás das ventanillas, que non pasan por movimento mal feito.

No outo da escaleira, hai dous pasos, polos que non colle máis qu'unha soila persoa, e pra iso por unha d'esas cancelas giradoiras de ferro que fan *tac-tac* ao movelas; un paso é pra entrar, outro pra surtir. En cada un, hai unha gurita de cristá, c'un empregado dentro. Ao entrar, hai qu'amostral-a tarjeta de abono ao empregado. Ao sair, hai qu'abrir a *Mappe* —cartifol de coiro que levan na man todol-os alemás, e o empregado olla dentro, e ainda mete os dedos, por s'un quer fuxir c'un libro.

E despóis de pasar, está un já n-unha sorte de *hall*, con bancos de pedra e piso de mosaico, no que, arredor d'unha dupla águia imperial, unha iscripción latina perpetúa a adicatoria do Kaiser a Apolo e máis ás Musas. Por frente, está a sala Apolo, e aos dous lados da entrada, duas fontes con grifos, nas qu'os leitores beben por vasos de papel ou de celuloide, despoixas de comeren os seus *sandwichs*.

Hai unha vella, moi vella, moi vella, tipo de sufragista anticuada, seca com'unha sardiña, momificada com'un bacalau eu non sei que cencias estranas, co cabelo branco penteado pra riba e rematando n-un periquito arcaico, vestida c'un vestido pasado de moda hai moitos anos, negro, con pechero d'eicaixe, que pasa o día inteiro na bibrioteca, e non sai nen pra comer, senon que come alí, a carón da fonte, o que saca da sua *mappe*. Non atopei quen me dera razón de que fose esta muller prehistórica, que m'encheu de curiosidade. Qué sería ela? Ao millor, unha vulgar teósofa, ou unha vulgar comunis-

ta; ao millor, unha escritora de soado nome; unha sabia ou unha tola. Aos seus anos, que deben ser incontábeles, con qué fé e con qué voracidade rilla nos libros da sala Apolo!

A sala Apolo é redonda, con outos ventanais baixo da vouta e con mesas dispostas en circos que se van estreitando. Baixo das arcadas laterais, hai almarios abertos, cheos de libros, rigurosamente clasificados. Os leitores chegan, e sen pediren nada, van aos alzadeiros, e collen os libros qu'apetecen, e séntanse coiles a lêr. Cando se queren ir, fan o mesmo: deixan o libro no seu lugar, e marchan. A Sala Apolo está de cote chea de leitores, os quales saen ao *hall*, pasean, falan, comen ou séntanse nos bancos de pedra. O que se non pode, é fumar.

No *hall*, a man dereita, está, cara a entrada, a sala de revistas, que é longa, e ten, en alzadeiros, postas á vista, e perfeitamente clasificadas, as revistas que hai. O procedemento é o mesmo que na sala Apolo.

Sempre na mesma man, está a sala de Oriente, onde hai cousas d'orientalismo, de servizo libre, com'as anteriores. Enriba hai ainda as salas de Geografía e de Múseca.

Por frente á Sala d'Oriente, está o Catálogo geral, que tamén pode un consultar libremente, e qu'está en grandes volumes encadernados en negro, e ocupa duas salas seguidas, o alfabético d'autores, e outras duas, o de materias. Correspondendo á sala de revistas, están na parte oposta da entrada, os retretes. Non sei se saberendes que en cuestión de retretes, Alemaña non recoñece rival...

Esta formidábele bibrioteca ten 2.000.000 de volumes impresos, 6.000 incunábeles, 56 mil manuscritos, 400.000 autógrafos, 300.000 mapas, 300.000 volumes de múseca e 2.500 discos fonográficos. O presuposto anual é de 2.000.000 de marcos.

A tarjeta de leitor, por seis meses, custa 6 marcos. Pagando unha cantidade pra garantía, hai dereito a sacar libros emprestados. Pra elo, compre encher unha ficha que se bota n-unha caixa que hai na sala do Catálogo. Igualmente, por iste meio, pódese pedir pra a sala de leitura un libro dos que non estean n-ela. Ademáis, a bibrioteca está en correspondenza con todal-as do Reich; de sorte qu'alí pode un pedir pra lêr calquera libro que s'atope en calquera bibrioteca d'Alemaña.

A Preussische Staatsbibliothek é realmente unha cousa seria. É unha das fundacións do Kurfürst, o Gran Eleitor, cuia lembranza consérvase devotamente en Berlín.

(Continuaráse)

Imprenta NÓS. Hortas, 20. Santiago

MERQUE VOSTEDE
Plumeiros RAFIUM
De mais dura qu'os de pruma e limpan millor. Véndense en todol-os estabrecimentos do ramo
Andrés Perille - OURENSE

Sanatorio Quirúrgico de San Lorenzo

SANTIAGO DE GALICIA
DE LOS PROFESORES

D. Fernando Alsina y **D. Antonio M. de la Riva**
CIRUJANO GINECÓLOGO

Establecimento dotado de todol-os elementos que exixen a terapéutica e a hixiene modernas, situado nas aforas da poboazón, moí cerca do paseo da Ferradura
Teléfono número 195
Pra detalles, calquera dos Direitores ou o Médico interno

A hixiene nos nenos

é a garantía da sua saúde física e moral o día de mañá.

No diario aseo dos nenos emplee o **"Jabón Sales de la Toja"**, único que ás suas altas calidades meiciñás xunta toda a finura e prefume d'un xabón de tocador.

Contribuie ô perfeito desenrolo das criaturas e evita o perigo da escrófula e o raquitísmo.

1pta PASTILLA

JABÓN LA TOJA

ÚNICO EN EL MUNDO

O Xabrón da Toxa é o mellor. Honra á Galicia no mundo enteiro

AGUAS DE

MONDARIZ

FUENTES DE GÁNDARA Y TRONCOSO

Propiedad de los Sres. Hijos de Peinador

Véndese en todal-as
Boticas, Droguerías,
Hotels,
Depósitos d'augas
minerás,
Restaurans e
vagós-camas de
todol-os trés.

Estas augas, de sona universal son o remedio enxebre e eficacísimo cand'un quer combater o Artritismo, a Diabetis, Desnutrizón, Obesidades diversas, doenzas do Aparello dixestivo, Anemia e Neurastenia

Riquisma auga de mesa

gaseada naturalmente

Mondaríz-Balneario, áchase á 35 Km. de Vigo